

1. ULUSLARARASI
FIRST INTERNATIONAL
SEVGİ GÖNÜL
BİZANS ARAŞTIRMALARI
BYZANTINE STUDIES
SEMPOZYUMU
SYMPOSIUM

BİLDİRİLER
PROCEEDINGS

**ON İKİNCİ VE ON ÜÇÜNCÜ YÜZYILLARDA
BİZANS DÜNYASINDA DEĞİŞİM
CHANGE IN THE BYZANTINE WORLD
IN THE TWELFTH AND
THIRTEENTH CENTURIES**

**1. ULUSLARARASI SEVGİ GÖNÜL
BİZANS ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
FIRST INTERNATIONAL SEVGİ GÖNÜL
BYZANTINE STUDIES SYMPOSIUM**

**BİLDİRİLER
PROCEEDINGS**

İSTANBUL, 25-28 HAZİRAN JUNE, 2007

© VEHBİ KOÇ VAKFI, 2010

EDİTÖRLER

EDITORS

**Ayla Ödekan
Engin Akyürek
Nevra Necipoğlu**

**KİTAP TASARIMI
BOOK DESIGN**

Bülent Erkmen

**BASKI ÖNCESİ HAZIRLIK
PRE-PRESS PRODUCTION**

Bilge Barhana

**YAYIN KOORDİNASYONU
PUBLICATION COORDINATION**

Gülrû Tanman

**REDAKSİYON
REDACTION
Özgü Çömezoğlu**

**ÇEVİRİ
TRANSLATION
İnci Türkoğlu**

**YAPIM KOORDİNASYONU
PRODUCTION COORDINATION
BEK Tasarım ve Danışmanlık Ltd**

**BASKI
PRINT
Ofset Yapımevi
Yahya Kemal Mahallesi
Şair Sokak, No. 4
Kağıthane, İstanbul**

ISBN 978-975-6959-38-1

Bu kitap, Vehbi Koç Vakfı tarafından 25-28 Haziran 2007 tarihleri arasında İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde gerçekleştirilen 1. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan bildirilerden oluşmaktadır.

This volume contains the proceedings of the First International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium, which was held at the Istanbul Archaeological Museums during 25-28 June 2007.

©2010. Tüm yayın hakları saklıdır. Bu kitapta yayımlanan yazı ve resimlerin tüm hakları ilgili kişi ve kurumlara aittir; tamamı ya da bir bölümü yayıncıdan izin alınmadan, fotokopi dahil optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

©2010. All rights reserved. All rights of the images and texts published in this volume belong to the persons and institutions concerned. No part of it, or all, may be published, printed, reproduced, using any mechanical, optical or electronic means including photocopying without prior written permission by the publisher.

İÇİNDEKİLER CONTENTS

SUNUŞ PREFACE ÖMER M. KOÇ	<i>xxii-xiii</i>
ÖNSÖZ FOREWORD AYLA ÖDEKAN, ENGİN AKYÜREK, NEVRA NECİPOĞLU	<i>xiv-xv</i>
AÇILIŞ KONUŞMASI OPENING SPEECH S. YILDIZ ÖTÜKEN	<i>xvi-xvii</i>
1. TARİH VE COĞRAFYA HISTORY AND GEOGRAPHY	
CASİM AVCI Selâhaddin Eyyûbî (1171-1193) ve Bizans Selâhaddin Eyyûbî (1171-1193) and the Byzantium	19
MEVLUDE BAKIR Bizanslılar Deprem ve Etkilerinin Üstesinden Nasıl Geldiler? How did the Byzantines Deal with the Earthquakes and their Aftermath?	23
BUKET KİTAPÇI BAYRI Genç Niketas'ın Şehit Edilmesi: Selçuklu Sultanı II. Mesud Döneminde Zorla Din Değiştirme Kanıtı mı? Yoksa, İmparator II. Andronikos Dönemi Bizans Politikalarının Bir Yansıması mı? The Martyrdom of Niketas the Younger: A Case of Forced Conversion under the Seljuk Sultan Masud II or a Reflection of the Byzantine Policy under Emperor Andronikos II?	28
JOHANNES KODER Geç Orta Çağ'da Doğu Akdeniz'in Tarihsel Coğrafyası: Kaynakların Sorunları Historical Geography of the Byzantine World in the Twelfth and Thirteenth Centuries: Problems of the Sources	34
NİKOLAOS S. KANELLOPOULOS – IOANNA K. LEKEA On ÜçüncüYüzyıl Bizans'ında Savaşın Takdiri: Latin Etkisinin Varlığı Üzerine Justification of War in Thirteenth-Century Byzantium: Tracing down the Latin Influence	39
ERDOĞAN MERÇİL Sultan Sencer'in Bizans İmparatoruna Mektubu Letter of Sultan Sanjar to the Byzantine Emperor	45
SCOTT REDFORD Konya'da Maurozomes Ailesi Maurozomes in Konya	48
DENIS F. SULLIVAN Anna Komnene'nin <i>Alexiad</i> 'ında Yazar Sorunu: Kuşatma Tasvirlerinin Askeri El Kitapları ve Öteki Tarihçilerin Anlatımlarıyla Karşılaştırılması The Authorship of Anna Komnene's <i>Alexiad</i> : the Siege Descriptions Compared with the Military Instructional Manuals and other Historians	51
ALICE-MARY TALBOT Erken On Üçüncü Yüzyıldan Özgün Bir Aziz Yaşamöyküsü: Akakios Sabbaites'in Aziz Barnabas ve Sophronios Vitası A Unique Saint's Life of the Early Thirteenth Century: Akakios Sabbaites' Vita of Saints Barnabas and Sophronios	57

ALICIA SIMPSON On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Tarihsel Kendi-Farkındalığının Deęiřimi Change in Byzantine Historical Self-Awareness in the Twelfth and Thirteenth Centuries	63
2. KÜLTÜREL ETKİLEşİM CULTURAL INTERACTION	
MURADIYE BURSALI Bir Merkez Sembol Olarak Bizans ve Selçuklu Döneminde Hayat Ağacı Motifi The Tree of Life Motif in the Byzantine and Seljuq Periods as a Centre Symbol	69
MUZAFFER DOĐANBAő Amasya'daki Selçuklu ve Osmanlı Devri Mimari Eserlerindeki Bizans Devri Yapılarına Ait Devşirme (Şipolien) Malzeme Kullanımı Byzantine Spolia Material Used in the Seljuq and Ottoman Structures in Amasya	73
ANTONY EASTMOND On Üçüncü Yüzyılda İslamiyet ve Hıristiyanlık Arasında Cinsiyet ve Hamilik İlişkisi Gender and Patronage between Christianity and Islam in the Thirteenth Century	78
ELMON HAŇER On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Kilikya Ermeni Minyatürü Bağlamında Bizans ve Komşu Kültürlerle İlişkiler Cilician Armenian Miniature in the Twelfth and Thirteenth Centuries and its Relations with Byzantine and Neighbouring Cultures	89
MİNE KADİROĞLU On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Doğu Anadolu'da Üretilen Ermeni – Gürcü Maden Eserlerinde Bizans Ögeleri Byzantine Elements from the Twelfth and Thirteenth Centuries Found in Armenian and Georgian Metal Objects Produced in Eastern Anatolia	114
HENRY MAGUIRE İskender ve Kuzular: Venedik San Marco'da İmitasyon Bizans Devşirme Malzemesi Alexander and the Lambs: Imitation Byzantine Spolia at San Marco, Venice	123
YELDA OLCAY UĐKAN Frigya (Phrygia) Bölgesi Kaya Mimarisinde Norman Sanatının İzleri Traces of Norman Art in the Rock Architecture of Phrygia	130
AYLA ÖDEKAN Kültürlerarası Etkileşim ve Mukarnas Intercultural Interactions and Muqarnas	136
GÖNÜL ÖNEY Ankara Arslanhane Camii Örneğinde Anadolu Selçuklu Sanatı Sentezinde Harmanlanan Bizans Unsurları Byzantine Elements Blended in the Synthesis of Anatolian Seljuq Art in the Ankara Arslanhane Mosque Example	142

ADİL ÖZME Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Bizans Etkileri Byzantine Influence on Anatolian Seljuq Coins	148
RUSTAM SHUKUROV Bizans Yunancasında Doğu'dan Alıntılar (On Birinci-On Beşinci Yüzyıllar) On Some Oriental Borrowings in Middle Greek (Eleventh-Fifteenth Centuries)	151
SABAHATTİN TÜRKÖĞLU On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Kıyafetlerinde Türk ve Doğu Etkileri Turkish and Oriental Influence on Byzantine Costumes in the Twelfth and Thirteenth Centuries	157
3. EKONOMİ ECONOMY	
JEAN-CLAUDE CHEYNET Sigillografik Bilgiler Işığında On Birinci ve On İkinci Yüzyılda Konstantinopolis Aileleri Kökenli Devlet Memurlarının Adları Les noms des fonctionnaires civils issus des familles constantinopolitaines durant les onzième et douzième siècles d'après la sigillographie	164
AHMET TOLGA TEK – ZELİHA DEMİRAL GÖKALP On İkinci Yüzyıl Bizans Dünyasında Para Money in the Twelfth-Century Byzantine World	178
DAVID JACOBY On Üçüncü Yüzyılda Ege'de Ticari Etkileşimler: Süreklilik ve Değişim Thirteenth-Century Commercial Exchange in the Aegean: Continuity and Change	187
EKATERİNİ MITSIOU III. Ioannes Vatatzes'in (1222-1254) Politikasında Ekonomi ve İdeoloji Ideology and Economy in the Politics of John III Vatatzes (1221-1254)	195
PAGONA PAPADOPOULOU Bizans Dünyasındaki Küçük Para Biriminin Büyük Problemi (On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllar) The Big Problem of Small Change in the Byzantine World (Twelfth and Thirteenth Centuries)	206
KOSTİS SMYRLİS On Üçüncü Yüzyıl Bizansında Vergi Reformu ve <i>Pronoia</i> Sistemi Taxation Reform and the <i>Pronoia</i> System in Thirteenth-Century Byzantium	211
ECE TURNATOR On Üçüncü Yüzyılda Arkhon'lar ve Piskoposlar Arasında Epiros'taki Devlet Between Archons and Bishops Government in Epiros in the Thirteenth Century	218
CEREN ÜNAL Anaia Buluntusu Bir Sikkenin Hatırlattıkları: On İkinci Yüzyılda Bizans Tahtındaki Askeri Aristokrasinin Sikke İkonografisine Yansıması Recallings of a Coin from Anaia: The Twelfth-Century Byzantine Imperial Military Aristocracy as Reflected on the Coinage Iconography	223

4. YERLEŐİM SETTLEMENT

ENGİN AKYÜREK On İkinci Yüzyılda Batı Pamphylia'da Bizans Varlığı: Arkeolojik Buluntular Işığında Bir Değerlendirme The Byzantine Presence in Western Pamphylia in the Twelfth Century: An Evaluation in the Light of Archaeological Finds	232
ROZMERİ BASIC Bizans İmparatorluğu, Venedik ve Latin Batı Arasında: Zara Kenti Örneđi Between the Byzantine Empire, Venice, and the Latin West: A Case Study of the City of Zara	240
NİLAY KARAKAYA On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda, Kayseri'nin Yeşilhisar İlçesi Erdemli Vadisi'ndeki Bizans Yerleşimi The Byzantine Settlement at the Erdemli Valley of Yeşilhisar, Kayseri in the Twelfth and Thirteenth Centuries	247
THOMAS DREW-BEAR Frigya Pentapolisi'nde Bir Bizans Kentinin Lokalizasyonu: Otrous Localization of a Byzantine City in the Phrygian Pentapolis: Otrous	256
METİN GÖKÇAY Yenikapı Liman Kazıları Yenikapı Harbour Excavations	264
MEHMET KAHYAOĞLU On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Batı Anadolu Liman Kentleri Harbour Towns of Western Anatolia in the Twelfth and Thirteenth Centuries	273
ZEYNEP MERCANGÖZ Kommerkion ve Emporion Olarak Anaia'nın Değişken Tarihsel Yazgısı The Fluctuating Historical Fate of Anaia as an Emporion and Kommerkion	279
VAHİT MACİT TEKİNALP On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Kilikya Bölgesi'nde Bir Kome: Minnetpınarı (Kahramanmaraş) A Kome in Cilicia in the Twelfth and Thirteenth Centuries: Minnetpınarı (Kahramanmaraş)	293
EMİNE TOK BAYRAKAL On İkinci ve On Üçüncü Yüzyılların Sosyopolitik Ortamında Yeşeren Bir Savunma Ağı: "Neokastra" A Defensive Network Rising in the Socio-Political Setting of the Twelfth and Thirteenth Centuries: Neokastra	303
AYŐE Ç. TÜRKER On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Çanakkale Boğazı Hellespont in the Twelfth and Thirteenth Centuries	312

5. MİMARLIK ARCHITECTURE

AYGÜL AĞIR Konstantinopolis'te <i>Locus Venetorum</i> (1082–1261): Yapılar ve Olası Yerleri <i>Locus Venetorum</i> in Constantinople (1082–1261): Structures and their Possible Locations	324
PAMELA ARMSTRONG On İkinci Yüzyıl Konstantinopolisi'nde Yazınsal Polemik Literary Polemic in Twelfth-Century Constantinople	333
WILLIAM AYLWARD Marmara Denizinde Pegae'de Geç Bizans Surları The Late Byzantine Fortifications at Pegae on the Sea of Marmara	342
SUNA ÇAĞAPTAY Ne Kadar Batılı? Nymphaion Sarayı ve Mimari Özellikleri How Western is it? The Palace at Nymphaion and its Architectural Setting	357
HASAN FIRAT DİKER On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Ayasofya Hagia Sophia in the Twelfth and Thirteenth Centuries	363
SEMA DOĞAN Alanya'da Kızılcaşehir Kalesi ve On İkinci Yüzyılda Akdeniz Kızılcaşehir Fortress in Alanya and the Mediterranean in the Twelfth Century	370
A. CEREN EREL Kıbrıs'ta On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Mimarisi ve Görülen Değişimler Byzantine Architecture in Cyprus and Changes Observed in the Twelfth and Thirteenth Centuries	380
ELIZABETH FISHER Konstantinopolis'te Keşişler, Manastırlar ve Latin Dili Monks, Monasteries and the Latin Language in Constantinople	390
ESRA GÜZEL ERDOĞAN II. Andronikos Döneminde Konstantinopolis Kenti ve Manastırları Arasındaki İlişkiler, Theodora Synadene'nin Bepaia Elpis Manastırı Relationship between Monasteries and the City of Constantinople during the Reign of Andronikos II, a Case Study: Bepaia Elpis Monastery of Theodora Synadene	396
BÜLENT İŞLER Gürcü ve Bizans Kiliselerinde On Birinci ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasına Tarihlenen Ek Mekânlar Additions to the Byzantine and Georgian Churches Constructed during the Twelfth and Thirteenth Centuries	400
MICHEL KAPLAN On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Dünyasında Manastırlar Niçin Kuruldu? Why were Monasteries Founded in the Byzantine World in the Twelfth and Thirteenth Centuries?	408

ŞEHRAZAT KARAGÖZ Marmaray-Üsküdar Kazılarında Ortaya Çıkarılan On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıl Yapısı A Twelfth and Thirteenth-Century Structure Unearthed during the Marmaray-Üsküdar Excavations	413
ÖRGÜ DALGIÇ – THOMAS F. MATHEWS Peribleptos Kilisesi ve Orta Bizans Mimarisi İçindeki Yeri Üzerine Yeni Bir Yorum A New Interpretation of the Church of Peribleptos and its Place in Middle Byzantine Architecture	424
ROBERT OUSTERHOUT Eski ve Yeni Bulgular Işığında Pantokrator Kilisesi (Zeyrek Camii) Bezemeleri The Decoration of the Pantokrator (Zeyrek Camii): Evidence Old and New	432
GÜNER SAĞIR Kars, Kızıl Kilise (Karmirvank/Dprevank) Tarihlendirme Sorunu Üzerine Bir Deneme Kızıl (Karmirvank/Dprevank) Church in Kars: An Attempt for the Dating Problem	440
AYÇA TIRYAKI Kislecükuru Manastırı: Antalya'da On İkinci Yüzyıla Ait Bir Bizans Manastırı The Monastery at Kislecükuru: A Twelfth-Century Byzantine Monastery in Antalya	447
SOTIRIS VOYADJIS Yunanistan Mesenya Hıristiyanı'deki Metamorphosis Kilisesi Mimari Tarihçesi Üzerine Yeni Notlar Further Remarks on the Building History of the Church of the Transfiguration of Christ at Christianou, Messenia, Greece	458
6. GÖRSEL KÜLTÜR VISUAL CULTURE	
MERYEM AÇARA ESER On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Liturjisi ve Liturjik Eserlerde Değişimin Tanıkları Witnesses to the Change in the Byzantine Liturgy and Liturgical Objects in the Twelfth and Thirteenth Centuries	470
VERA BULGURLU Bizans Kurşun Mühürleri Işığında On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Yönetim Administration during the Twelfth and Thirteenth Centuries in the Light of Byzantine Lead Seals	480
ANTHONY CUTLER Hıristiyan Doğuda Fildişi Oymacılığı Sorunu (On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllar) Problems of Ivory Carving in the Christian East (Twelfth and Thirteenth Centuries)	486
BUKET COŞKUNER Bizans Sanatında Duvar Resmi Teknikleri: Kapadokya'dan Örnekler Wall-Painting Methods of Byzantine Art: Examples from Cappadocia	495

ÖZGÜ ÇÖMEZOĞLU Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıl Cam Buluntuları Twelfth and Thirteenth-Century Glass Finds from the Church of St. Nicholas at Myra-Demre	505
LALE DOĞER On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Sırlı Seramik Sanatında Form ve Üslup Değişimlerine ait Bazı Gözlemler Some Observations on the Formal and Stylistic Changes in Byzantine Glazed Pottery in the Twelfth and Thirteenth Centuries	511
EBRU F. FİNDİK Myra-Demre Aziz Nikolaos Kilisesi'nde On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıl Sırlı Seramikleri Twelfth and Thirteenth-Century Glazed Pottery from the Church of St. Nicholas at Myra-Demre	521
GÜLGÜN KÖROĞLU - HALÛK PERK Halûk Perk Müze ve Koleksiyonu'ndaki Örneklerle Orta Bizans Döneminden Kutsal Ekmek Mühürleri Middle Byzantine Sacred Breadstamps in the Light of Samples from the Halûk Perk Museum and Collection	529
ZEYNEP ORAL ÇAKMAKÇI On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıl Bizans Cam Bileziklerinde Bezeme ve Biçim Değişimleri Decorative and Formal Changes in Byzantine Glass Bracelets during the Twelfth and Thirteenth Centuries	545
SEMİHA YILDIZ ÖTÜKEN Myra'daki Arslanlı Levha ve On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıl Ortaçağ Taş Eserlerinde Üslup ve İkonografik Değişimler The Lion Plaque from Myra and Stylistic and Iconographic Changes in the Medieval Stonework of the Twelfth and Thirteenth Centuries	554
M. SACİT PEKAK Niğde, Aktaş'daki Konstantin ve Helena Kilisesi Duvar Resimleri Wall Paintings of the Church of Constantine and Helena at Aktaş, Niğde	563
NİLÜFER PEKER Gülşehir Karşı Kilise Duvar Resimleri Wall-Paintings of the Karşı Kilise in Gülşehir	572
HALÛK PERK Suna ve İnan Kıraç Vakfı Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri Koleksiyonu'ndaki Bir Kısım Ağırlıklar Işığında Bizans Ağırlık Sistemine Katkı Contribution to the Byzantine Weight System in the Light of Some Weights from the Suna and İnan Kıraç Foundation Anatolian Weights and Measures Collection	582
URS PESCHLOW Latin İstilasası Öncesi ve Sonrasında Konstantinopolis'te Heykel Skulptur in Konstantinopel vor und nach der Lateinerherrschaft	587
BRIGITTE PİTARAKIS On Üçüncü Yüzyıl Sanatında Kurtuluşun Kanatları Wings of Salvation in Thirteenth-Century Art	604

NANCY P. ŠEVČENKO I. Manuel Komnenos'un Mezarı, Yeniden The Tomb of Manuel I Komnenos, Again	609
TOLGA UYAR Kapadokya'da On Üçüncü Yüzyıl Bizans Resim Sanatına İlişkin Yeni Bulgular Thirteenth-Century Byzantine Painting in Cappadocia: New Evidence	617
SERCAN YANDIM On Üçüncü Yüzyıl Bizans Resim Sanatında Kanatlı Vaftizci Yahya Figürünün Ortaya Çıkışı The Appearance of the Winged-Image of St. John the Baptist in the Thirteenth- Century Byzantine Painting	626
KAPANIŞ KONUŞMASI CLOSING SPEECH DOĞAN KUBAN	634 639
KISALTMALAR LİSTESİ LIST OF ABBREVIATIONS	645

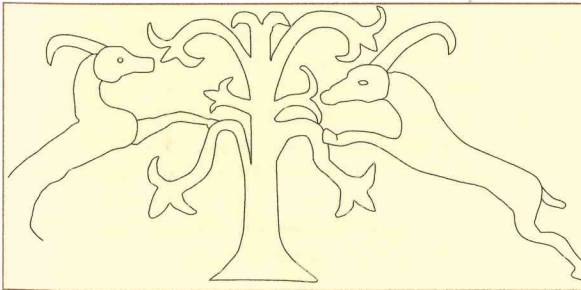
BİR MERKEZ SEMBOL OLARAK BİZANS VE SELÇUKLU DÖNEMİNDE HAYAT AĞACI MOTİFİ

MURADIYE BURSALI

Kozmik ağaç motifinin kökenine baktığımızda, bu motifin hemen hemen var olan tüm mitolojilerde yer alan bir öge olduğunu söylemek mümkündür. Atadan alınan mirasın sürdürülmesi veya kültürler arası alışverişle, farklı kültürlerde aynı simgelerin kullanılmasının yanı sıra; simgelerin ortak bir öge olarak karşımıza çıkmasının diğer bir nedeni de aynı zamanda kültürlerin kavram dünyasındaki benzerliklerdir. Bu ortak kavramlar biçimsel olarak tamamen farklı olabilecekleri gibi benzer düzenlemelerle de ifade edilmişlerdir. Tabii ki simgelerin kullanımında onları uygulanabilir ve anlamlı kılan da yine düşünce sistemindeki kavramların çeşitliliğidir. Yani bir toplumun düşünce sistemi içerisinde kavramsal bir zemin bulamayan simgelerin varlığı da söz konusu olamaz.

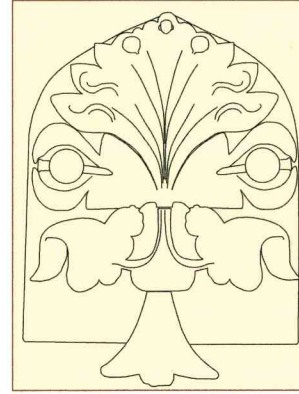
Bu simgelerin diğer bir topluma ve dolayısıyla farklı bir düşünce sistemine aktarımı da ortak düşünce paydalarının varlığı ile mümkün olabilir. Bu noktaya gelindiğinde; bir simgenin doğuşu, varlığının karşıladığı düşünce zemini ve bu zeminin diğer kültürlerle etkileşiminde, sorulabilecek sorular karmaşası başlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ve belki sorulabilecek diğer bir soru da simgelerin kullanımındaki bilinçlilikle ilgilidir. Acaba bu simgeleri kullananlar, bunların tüm teorik yönlerinin farkında mıydılar? Bir toplumun bireyleri günlük hayatları içinde simge olarak kullandıkları biçimsel düzenlemenin tüm anlamlarını eşit düzeyde kavramakta mıdır? Bu sorudan alınabilecek en kestirme yanıt simgeciliğin tüm bireyler tarafından eşit bir farkındalıkla algılanmadığı ve simgelerin anlamlarını tam olarak özümsemiş olanların dışındakilerin bunlara sadece katılmakla yetindiğidir. Aslında farkında olarak ya da atadan alınan mirasın sürdürülmesiyle olsun ya da olmasın simgeler, insanın geçmişlerini, içinde buldukları dünyayı ve gelecek yaşantılarının nasıl olacağını sorguladıkları yerde durmaktadırlar. Bu yüzden de simgeler biçim olarak

Res. 1 Pişmiş toprak Frig kaplama parçası şematik çizimi, Pazarlı (çiz.: kaynak Özkaya, "Attis ve Hayat Ağacı", 2-8).

değişebilseler de insanın evrenle olan sürekli sorgusu içinde hiçbir zaman yok olmazlar. Çünkü bu sorgulama insan hayatında ve bilinçaltında sürekli devam eder. İnsanın bilinçaltında ortak özelemler ve bu özelemleri karşılayan simgelerin var olduğunu, insanların da bu ortak özelemlerin ortaya koyduğu bir imge dünyasına sahip olduklarını ileri sürmek yanıltıcı bir yöntem olmaz. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi bir toplumda kavramsal düşünce sisteminde karşılığını bulamayan bir simge varlığını sürdürmez.

Hint mitolojisinde, Mezopotamya kökenli mitolojilere sahip Hitit, Urartu, Akhemenid ve

Res. 2 Hayat Ağacı kabartması şematik çizimi. Sivas Gök Medrese portali.

Sümerlerde, Çin mitolojisinde ve kökleri daha eskilere dayanan ilkel mitolojilerde ağaç; kökleri cehenneme kadar inen, gövdesi şu anda içinde yaşanılan somut dünyada olan ve dalları göğe uzanan bir semboldür. Farklı şekillerle resmedilmiş olsalar da biçim olarak ağacın sayılan temel özellikleri, düşünce dünyasındaki yansımalarının bu imge üzerinde gösterilmesine neden olmuştur (Res. 1).

Burada ağaca yüklenen rolde, tanrısal olanla kurulmak istenen bağ ve bu iletişimde doğada yer alan unsurların gücüne olan inanışlar ön plandadır.¹

Anadolu Selçuklu sanatında dini ve sivil mimaride mimari plastik parçalar üzerinde, çini süslemelerde, el sanatı örneklerinde ağaç motifinin hem tek bir sembol olarak hem de diğer simgelerle birlikte daha karmaşık bir ikonografi oluşturacak biçimde kullanıldığını görürüz. Ancak Selçuklu ve İslam sanatında kutsal ağaç ikonografisi dendiğinde hemen bir ayırım yapmak gerekmektedir. Şöyle ki hem Arap hâkimiyetindeki İslam coğrafyasında hem

* Bu konu üzerinde çalışmamı öneren sayın hocam Doç. Dr. Canan Parla'ya teşekkürlerimi sunarım.

1 Bu mitolojilerdeki Hayat Ağacı ögesine ilişkin detaylı bilgi ve örnekler için bkz. E. Akurgal, *Urartaische und Altiranische Kunstszentren* (Ankara, 1968); G. Lehrer, "The Tree of Life in Indo-European and Islamic Cultures", *Ars Islamica* 4 (1937): 369-78; J. Gray, *Near Eastern Mythology* (Londra, 1973); N. Çevik, "Hayat Ağacı'nın Urartu Kült Törenlerindeki Yeri ve Kullanım Biçimi", *AnadoluAraş* 15 (1987): 335-67; N. Şahin, "Korinth Seramiğinde Heraldik Sphinx ve Kutsal Ağaç İkonografisi", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 6 (1992): 107-27; O. Belli, "Urartular'da Hayat Ağacı İnancı", *AnadoluAraş* 8 (1978): 238-46; R. L. Cleveland, "Cherubs and the 'Tree of Life' in Ancient South Arabia", *BASOR* 172 (1963): 55-60; R. M. Boehmer, *Glyptik aus dem Stadtgebiet von Bogazköy* (Berlin, 1987); V. Özkaya, "Frig Mimari Kaplama Levhaları Işığında Attis ve Hayat Ağacı", *Arkeoloji ve Sanat* 74 (1996): 2-8.